

Paris'te İlk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı - Fransız Diploması İlişkilerinin Genel Seyri

A General Look at the Ottoman-French Diplomatic Relations until the First Permanent Embassy founded in Paris in 1797

*Nihat Karaer**

Özet

Bu çalışma, başlangıcından Osmanlı sultanı III. Selim tarafından ilk defa olarak 1797 yılında Fransa'ya gönderilen ilk ikamet elçisi Moralı Esseyid Ali Efendi'nin elçilik görevine başlamasına kadar geçen süre içerisinde Osmanlı - Fransız diploması ilişkilerine odaklanmıştır.

17. yüzyılın sonları Fransa için olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğu için de bir dönüm noktasıdır. Bir önceki asrın ilk çeyreğinden itibaren Kanuni ile I. François'nın yönetimleri altında başlamış olan ve iki ülkenin açık menfaatlerinden doğan ekonomik ve siyasi ittifakın, bu dönemden itibaren Avrupa'da ve Akdeniz'de meydana gelen değişikliklerin ışığı altında sarsıntılar geçirmekte olduğunu söyleyebiliriz.

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı yöneticileri, idari, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda çeşitli reformlara girişmişlerdi. Ne var ki, Büyük Devletlerin oyunu, bu çabaların sonuçlarını ortadan kaldırmaya da, oldukça sınırlamıştır. Gerek Sultan I. Abdülhamit (1774-1789) gerekse ardından halefi III. Selim (1789-1807), Osmanlı Devletini yenileştirmeye ve her şeyden önce imparatorluğun sınırlarını koruyabilecek yetenekte bir ordu kurmaya çalışmışlardır. Bu yenileşme çabaları aynı zamanda, Osmanlı dünyasının batılı teknik ve düşüncelere açılışını da içermektedir.

III. Selim, Batı'ya, özellikle de kültürüne ayrı bir değer verdiği Fransa'ya doğru açılıştan yanadır. Ancak Fransa'da yaşanan iç karışıklıklar iki devlet arasındaki ilişkilere de yansdı. Fransız devrimi sonrası Osmanlı Devleti'ne karşı 1792'lere kadar ilgisiz bir politika takip edildi. Krallarını idam edip Cumhuriyet ilan ettikten sonra hemen hemen bütün komşularıyla savaşa giren Fransa, önceleri ihmal ve istismar ettiği Osmanlı ile ittifak yollarını bu sefer kendisi aramaya başladı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Fransa, Elçi, diploması.

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim fakültesi, Burdur.
nkaraer@mehmetakif.edu.tr GSM 505 523 90 50

Abstract

This work focuses on the Ottoman-French diplomatic relations from the beginning of the Ottoman Empire's establishment up to the appointment of Moralı Esseyid Ali Efendi by Sultan Selim III as the first Ottoman permanent ambassador to France in 1797.

Late 17th century is a turning point for both France and the Ottoman Empire. Economic and political alliance established by Sultan Suleyman the Magnificent and François I in the previous century begins to quake due to changes occurring in the Mediterranean and Europe.

From the 18th century onwards, Ottoman administrators started various reforms in the administrative, social, political and cultural fields. However, intrigues by Super Powers limited the outcomes of such efforts. Sultan Abdulhamit I (1774-1789) and Selim III (1789-1807) attempted to renew the Ottoman State and to form an able army in order to protect the borders. Such efforts also include the Ottoman inclination towards western thought and technology.

Especially Sultan Selim III attached great importance to relations with France, but domestic disorders in France also had a negative effect on their relations. France presented a disinterested policy towards the Ottoman State following the French Revolution, which continued until 1792. France then attempts to re-establish their alliance after the execution of their king and the declaration of the Republic.

Keywords: Ottoman, France, Ambassador, Diplomacy.

Giriş

Araştırmaya konu olan ***Paris'te İlk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı- Fransız Diploması İlişkilerinin Genel Seyri*** başlıklı çalışma, III. Selim'in tahta çıkışı öncesi ve III. Selim'in tahta geçişi ile ilk ikamet elçiliğimizin kurulduğu 1797 yılına kadar geçen sürede yaşananları irdelediğimiz iki ayrı dönemde incelenecektir.

Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketlerinde ilk şuurlu, fakat plansız adımların Lale Devri (1718-1730)'nde atılmaya başlandığı görülmektedir. Öyle ki Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin 1720 yılında Fransa'ya elçilik vazifesi ile gönderilmesi, Osmanlı saray çevrelerinin Batı dünyasını yakından tanımak arzusunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir¹.

Yurdumuza yeniliğin hep Batı'dan gelmesi, ilk çıkış kapısının da Fransa olması, "Neden Batı'ya önce Fransız kapısından yöneldik?" sorusunu akla getirmektedir.

¹ Ercüment Kuran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Seri: 1, S. 5, Ankara 1976, s. 1003.

Bunun birçok nedeni olmakla beraber, en önemlileri şunlardır:

1. Tarihin akışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'da ilk defa Fransızlarla karşılaşmasına yol açmıştır. Fransa Kralı I. François, Pavia (İtalya)'da Şarlken'e yenilip tutsak olunca (24 Şubat 1525) artık Hıristiyanlara umut bağlamayarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım istemişti. Kanuni Sultan Süleyman da bu yardımı esirgemeyerek 24 Mayıs 1526 tarihinde gönderdiği *Name-i Hümayun* ile yardım edeceğini bildirmiş ve Fransız kralını kurtararak özgürlüğüne kavuşturmuştu. İşte Türk-Fransız dostluk geleneği bu olaydan itibaren başlamıştır².

Ancak, Kanuni Sultan Süleyman ile I. François arasında başlayan dostluğun meyvelerini hep Fransızlar toplamışlardır. Onlara tanınan ayrıcalıklar hemen her padişah döneminde yenilenmiştir. 1740'ta yapılan sonuncu kapitülasyon, Osmanlı Devleti'ni siyasi ve iktisadi yönünden çok sarsmış ve sanayi kollarında büyük aksamalara yol açmıştır.

2. Bu dostluk geleneğinde tarih kadar coğrafyanın da etkisi olmuştur:

a) Rusya ile yüzyıllarca hep savaş halinde olunup, bu devlete gerektiği kadar değer verilmiyordu. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu dış dünyaya açılırken Rusya örnek bir ülke olarak da görülmemektedir.

b) Rusya örneğinde olduğu gibi benzer bir durum, Avusturya için de geçerliydi. Avusturya'yla ancak savaş alanlarında karşılaşılıyordu.

c) Prusya ise Avusturya'nın arkasında yer alan bir kara devletiydi. Ayrıca, henüz birliğini sağlayamamış yeni yeni oluşan bir toplumdur.

d) Aynı şekilde İtalya da henüz beylikler hâlinde olup, birliğini sağlayamamıştı. Osmanlı İmparatorluğu, İtalya'ya da tepeden bakmaktaydı.

e) İngiltere ise ülkeler ötesi bir yerde, Fransa'nın arkasında kalmaktaydı³.

İşte, bütün bu sebepler Batıya neden Fransa kapısından yönelindiğini kısmen aydınlatır niteliktedir.

XVIII. yüzyıldan itibaren komşu ülkelerin ekonomide, siyasette, savaş tekniklerinde göstermekte oldukları gelişme olanca hızıyla sürmekteydi. Avusturya ve Rusya 18. yüzyıl boyunca güçlenerek Balkanlar ve Akdeniz bölgesinde yayılma politikası izlemeye başlamışlar, bu politikalarını da başarı ile sürdürmüşlerdi.

Çariçe II. Katherine devrinde Rus ordusu ilk kez Tuna Nehri'ni geçerken, donanmaları da Çeşme'ye kadar inebilmişlerdi. Uzun süren savaş sonunda

² Gündüz Akıncı, *Türk - Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859)*, Ankara 1973, s. XIII-XIV.

³ Gündüz Akıncı, *a.g.e.*, s. XIV.

imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Rusya'nın büyüklüğü tanınmıştı. 1778'de yeniden başlayan Osmanlı-Rus Harbi, anlaşan Avusturya ve Rusya'nın başarıları ile sürmüştü. Ruslar Karadeniz'in kuzey kıyılarını ele geçirmişler, Avusturya ise Tuna Nehri'ni geçmişti. Ancak, Lehistan Ayaklanması ve İsveç'in Rusya'ya savaş açması barışı kolaylaştırmıştı. Avusturya ile Zıştovi⁴ (1791), Rusya ile Yaş (1792) anlaşmaları imzalanarak büyük toprak kaybı önlenmişti. Hâlbuki Osmanlı İmparatorluğu savaşa Kırım'ı geri almak için girmişti. Sonuçta ise, Kırım'ı almak bir yana, yeni topraklar kaybetmiş; ordusunun yetersizliğini ve geriliğini bütün gerçekliği ile görmüştü⁵.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış dünyaya açılmasında en önemli atılımlar III. Selim'in (1789-1807) tahta geçmesiyle başlamıştır. Kuruluşundan III. Selim'e gelinceye kadar Osmanlı Devleti, Hıristiyan devletler nezdinde zaman zaman fevkalade elçiler göndermiştir. Avrupa devletleri ise, çok eski tarihlerden başlamak üzere Osmanlı payitahtında daimi elçiler veya maslahatgüzarlar bulundurmaktaydılar.

Fevkalade elçilere verilen talimatlarda, seyahatlerini ve gittikleri ülkelerde gördüklerini yazmaları maddesi de vardı. Bu sebeptendir ki elçiler İstanbul'a dönünce sefaretnâme başlığı altında birer rapor hazırlar ve Babiâli'ye sunarlardı. Osmanlı Devleti kendisiyle yakından veya uzaktan ilgisi bulunan bütün devletlerin elçilerini kabul ettiği hâlde, aynı devletler nezdinde daimi elçiler bulundurmuyordu⁶. Bu, Osmanlı Devleti'nin siyaset ilkelerinden kaynaklanmaktadır. Bu ilke, kendi kendine yetmektir. Osmanlı Devleti'nde ilk

⁴ Bu antlaşmadan önce görüşme yerinin tespiti konusunda tartışmalar olmuştu. Avusturyalılar görüşmelerin Bükreş'te olmasını istemişlerdir. Halbuki Bükreş, Avusturya işgali altındaydı. Bükreş'te görüşmelerin yapılmasını III. Selim, Avusturya'nın ayağına gidilmiş olacağı gerekçesiyle kabul etmemişti. Konferans yerinin Tuna Nehri'nin beri tarafında, yani Türk topraklarında olması yolunda Osmanlı Devleti'nce itiraz edilince aracı rolünü oynayan Prusya elçisinin Reis-ül-küttabı "Konferans Osmanlı topraklarında toplanırsa yabancı murahhasların masraflarını Osmanlı Devleti çekmeye mecbur olacaktır." diye ihtar etmesi üzerine Reis-ül-küttab da "Devlet-i Aliyye'nin İstanbul'da olsun, İmparatorluğun başka taraflarında olsun, bu kabil pek çok masrafları vardır. Padişah yanında bu kabil masrafları biz ağza bile almayız. Bu gibi mülâhazalar bizce hiçbir değeri haiz değildir." demiş ve bunun üzerine konferansın Zıştovi'de toplanması kararlaştırılmıştır. Bkz.; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları –Nizâm-ı Cedid- 1789-1807*, TTK, Ankara 1988, s. 185-186.

⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara 1991, s. 3.

⁶ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün...*, s. 163-164. Batılı devletlerin İstanbul'da daimi elçiler bulundurması bir saygı gösterisi olarak sayılıyor, ancak Osmanlı Devleti gerektiğinde yabancı devletlere fevkalade elçi gönderiyordu.

daimi elçilik, III. Selim döneminde kurulmuştur. İlk kurulan elçilikler, Avusturya ve Prusya elçilikleridir. Daha sonra ise Londra ve Paris elçilikleri kurulmuştur⁷.

Osmanlı - Fransız Diploması İlişkileri: 1797 Öncesi İlişkiler Tarihine Genel Bir Bakış

Tarihin akışı Avrupa'da Osmanlıyı ilkin Fransızlarla karşılaştırdı. Kralları I. François'nun V. Charles ile girdiği savaşta esir düşmesiyle, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nden yardım talebi üzerine 1525 yılı 24 Şubatında ilk Fransız elçilik heyeti İstanbul'a geldi. Osmanlı'nın Fransa ile bundan sonraki bir başka teması ise, Kanuni'nin Macar seferiyle olur ki, sefer sonunda Avrupa'daki siyasi gelişmeler üzerine, Barbaros Hayreddin Paşa padişahın mektubunu 1534'de Paris'e götürür. Bu hadise ilişkilerdeki dostluğun üst seviyelere çıktığının ilk işaretidir⁸. İki devlet arasındaki anlaşmanın hareket noktasını teşkil eden bu olayla, Fransızların İstanbul ile elçi düzeyinde yoğun ilişkiler içerisine girerek ilk ikamet elçisini 1536'da gönderdiğini⁹, büyükelçi Jean de La Forest'in 1536 yılında İstanbul'a gelerek Babiâli ile ilk dostluk antlaşmasını imzaladığı¹⁰ görülmektedir.

XVI. yüzyılın ilk yarısında böyle bir olayla başlayan Osmanlı – Fransız ilişkileri, takip eden yıllarda diplomatik ilişkiler yanında ekonomik (ticari) ve dini bir düzleme oturacaktır. 1536'da tarihe Kapitülasyon¹¹ olarak geçecek olan “Barış, dostluk ve ticaret antlaşması” ile Fransızlar, ileriki yıllarda Avrupa içerisinde diğer ülkeler aleyhine (Osmanlı Devleti dâhil) siyasi ve ticari kazanımlarını arttıracak zemini de hazırlamaya başlamışlardı. İlişkiler genel hatlarıyla “Kadim dostluk” çerçevesinde gelişimini sürdürerek Fransızlara sağlanan ticari imtiyazlar hemen hemen her padişah döneminde yenilenerek Fransızlar tarafından siyasi nüfuzla dönüştürülmekte gecikmeyecektir.

⁷ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün...*, s. 167; Faik Reşat Unat, *Osmanlı Seferleri ve Sefaretnameleri*, (Tamamlayıp Yayımlayan: Bekir Sıtkı Baykal) TTK, 3. Baskı, Ankara 1992, s. 20.

⁸ Bekir Günay, *Seyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Seferliği ve Büyük Sefaretnamesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üni. Sos. Bil. Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 1.

⁹ Jean Louis Bacque-Grammont, Sinan Kuneralp, Frédéric Hitzel, *Représentant Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, İstanbul - Paris 1991, s. 1-2.

¹⁰ J. De Hammer, *Histoire De L'Empire Ottoman Depuis son Origine Jusqu'à Nos Jours* (Almancadan çeviren: J. J. Hellert), Paris M D CCC XLI (1841), s. 140-141.

¹¹ Gerçek anlamda Kapitülasyon'un verilmiş tarihi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Halil İnalçık Fransızlara ilk genel tasdikli kapitülasyonun (7 Cemâziyelevvel 997) 18 Ekim 1569'da II. Selim zamanında verildiğini ifade ile, tahta çıkışından sonra genel bir kapitülasyon'un gerekli olduğunu söyler. Kanuni sultan Süleyman zamanına atfedilen kapitülasyon'un ise Memlûk kapitülasyonlarının yenilenmiş bir şekli olduğunu belirtmektedir. Bkz. Halil İnalçık, “İmtiyâzât”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, s. 248.

İki ülke arasındaki ittifakın hareket noktasını oluşturan bu olayla, Osmanlı Devleti Fransızlara sağladığı ticari kolaylıkları 1569, 1581 ve 1597'deki imtiyazlarla tüm imparatorluk topraklarındaki Fransız tacirlere toptan ticaret özgürlüğü, gümrük muafiyeti ve ölüm halinde mal-mülkün mirasçılara geçmesi gibi bazı özel avantajlar da sağladı. 1604'te de bandıra hakkıyla Hıristiyanların ve kutsal yerlerin korunması haklarını da verdi. Buna karşılık İngiltere 1581'de ticaretinin temel taşı oluşturan Türkiye kumpanyasını kurarken, Hollandalılar da, 1612'de kapitülasyonlar elde edip, merkezi örgütleri sayesinde büyük ticari başarılar kazandılar.¹² Bu sırada Fransız ticareti kendi içindeki güçlükler nedeniyle gerilerken dini savaşlar da Fransızlara dış sorunları ihmal ettirdi ve Osmanlı Devleti ile arasında anlaşmazlıklar yaşandı. Fransa, Girit Seferi (1645-1669) sırasında Osmanlıya karşı Venediklileri desteklemiş, bunun ardından Osmanlı saldırısına karşı Viyana'yı savunan Batılı uluslara askeri yardımda bulunmuştu. Bu yaşananlar ve korsanlara karşı düzenlenen Cideli seferi sultanı kızdırdı. Sonunda Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasında ilk soğuma yaşandı ve Fransa beş yıl boyunca hiçbir elçi tarafından İstanbul'da temsil edilmedi.¹³

Osmanlı – Fransız ilişkilerinde başlayan gerginlik Karlofça görüşmeleri sürecinde de devam etti. Yüzyılın sonlarında, ticari alanda Osmanlı toprakları üzerinde İngilizler giderek üstün konuma geçerler. Bu gelişme üzerine Fransızlar ilişkileri sıkılaştırma ve düzeltme çareleri ararlar ve yeniden İstanbul'a elçi gönderirler. Bu gönderilen elçiler önemli şahsiyetlerden seçilir. Fransız diplomatik desteği sonunda Osmanlı İmparatorluğu, bir süre Polonya tahtının hâmisidir. Babıâli bunu karşılıksız bırakmaz ve 1720 yılında Paris'e fevkalade bir elçi (Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi)'yi göndererek¹⁴ Kudüs'teki kutsal yerler üzerindeki Fransa hâkimiyetini onayladığını bildirir¹⁵. Bu ziyaret Fransa'da büyük yankılar uyandırır. Osmanlı-Avusturya arasında cereyan eden 1736-1739 savaşlarından sonra imzalanan Belgrad Antlaşması'nda Fransız Büyükelçisi Marquis de Villeneuve'ün çok değerli katkıları olmuştur. Bunun sonucunda da Fransa 1740'da kapitülasyon haklarını genişletmiştir.

Genel olarak Osmanlı Devleti'nin, dış ilişkilerine bakıldığında bir İslam devleti olduğundan İslam hukuk prensipleri dışında herhangi bir prensip kabul etmediği görülür. Yaptığı her türlü antlaşma Şeyhülislamın kontrolünden geçirdi. Başka bir deyişle gayri-müslim devletler İslam hukuku dışında bırakılmıştı. O dönem İslam dünyası ise temelde dünyayı Dar-ül İslam ve Dar-ül

¹² Halil İnalcık, a.g.m., s. 248-250.

¹³ Azmi Süslü, "Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1798-1807", *Bulleten C. XLVII.*, S.185, Ocak 1983, TTK, Ankara 1984, s. 259-260.

¹⁴ Gilles Veinstein, *İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Anıları "Kâfirlerin Cenneti"* (Çeviren: Murat Aykaç Erginöz), Ark Yayınları, İstanbul 2002. s. 21-49

¹⁵ Bacque-Grammont, Kunalp, Hitzel, a.g.e., s. 114.

Harb diye ikiye ayırıyordu.¹⁶ XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin dış dünya ile özellikle Batıyla ilişkilerinde belirleyici kavramlar bu prensipler olmuştur. İslam hukukuna göre bir İslam devleti Hıristiyan devletlerle, gerekli görürse İslami aman (eman) prensibine göre hukuki, siyasi ve ticari ilişkilerinde on seneyi geçmeyen antlaşmalar yapardı.¹⁷ Papalığın temsil ettiği Hıristiyan Avrupa dünyası da İslam dünyasına karşı bundan farklı bir yaklaşımda değildi. Ancak Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş devirlerinde görülen eman uygulaması ile XVII–XVIII yüzyıllarda Batının Osmanlı karşısında güç kazandığı dönemlerdeki ve nihayet XIX. yüzyılın başında uygulamaya başladığı diplomaside müteakabiliyetin benimsendiği dönemdeki uygulamalar birbirinden farklılıklar göstermektedir. Çünkü eman bir ülkenin gücü ve dış siyaseti ile alakalı bir kavram olarak uygulanmaktadır.

Avrupa Devletleri, kendi aralarındaki ilişkileri XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa devletler sistemi içerisinde düzenledikleri bir denge politikasıyla yürütüyorlardı. Osmanlı Devleti ise her zaman Avrupa denge politikasında fiilen çok önemli bir faktör olduğu halde resmen bu sistemin içine kabul edilmemişti.

Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü destekleyen Batı monarşileri ile Osmanlı topraklarını işgal etmeyi değişmez bir politika olarak benimseyen Avusturya ve Rusya bu noktada birleşmekte idi¹⁸. Batı'nın önde gelen devletlerinden Fransa ve İngiltere, ticari çıkarlarını ve Ortadoğu pazarını kaybetmekten korktukları için Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumayı değişmez bir politika olarak benimsemişlerdi. Bu ülkelerin yanında Avusturya ve Rusya İmparatorlukları da Osmanlı üzerindeki ağırlıklarını gitgide daha fazla duyurmaya başlamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu bu iki devlele çok uzun bir sınıra sahipti ve daha önceki yüzyılda onların aleyhine topraklarını sürekli genişletmişti.

Avusturya ve Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayabilmek için Batı Avrupa'nın bu ülke bünyesinde yol açtığı tahribattan yararlanmıştı. XVIII. yüzyıl boyunca birbirini takip eden yenilgiler dizisiyle hem Avusturya hem de Rusya'nın toprak işgalleri sürüp gider¹⁹. Bu yıllarda Osmanlı Devleti'nde yer yer çıkan iç isyanlar ve dış politik kayıplardan kaynaklanan sıkıntılar yaşanmaktadır. Anadolu ve Balkanlardaki valilerin güçleri azaldıkça, her şehirde ayanlar ve derebeyleri ortaya çıkmakta, eşkıyalık ve hırsızlık gibi iç güvenliği sarsan olaylar çoğalmaktadır. Anadolu'da yerli güçlü aileler valilik, mütesellimlik, ayanlık gibi

¹⁶ Halil İnalçık, "Türk Diploması Tarihinin Sorunları", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç* 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK, Ankara 1999, s. XVI.

¹⁷ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devletinde "EMAN" Sistemi", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK, Ankara 1999, s. 3.

¹⁸ Halil İnalçık, a.g.m., s. XVI.

¹⁹ Stefanos Yérasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap I, Bizans'tan Tanzimat'a* (Türkçesi: Babür Kuzucu), Belge Yayınları, 5.Baskı, İstanbul 1986, s. 445.

devlet hizmetlerini ellerine geçirerek ekonomik güçlerine siyasi destek sağlamaktadırlar. Bunların halka yaptıkları zulümler özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygın bir hal arz etmeye başlamıştır. Devlet otoritesi her geçen gün zayıflamaktadır²⁰. Artık Osmanlı İmparatorluğu da yaptığı savaşlarda galip devletlere toprak vermeye başlamıştır. XIX. yüzyıl içerisinde ise parça parça toprak vermekten ziyade, her savaştan sonra kendi egemenliği altında bulunan milletler birer birer bağımsızlıklarını alarak imparatorluktan kopmaya başlamışlardır²¹.

Fransız İhtilali öncesindeki elli yıla bakıldığında Osmanlı Devleti'nin birbirinin tam tersi olan iki dönem geçirdiğini görülür. 1739'dan 1768'e kadar, Avrupa cephesinde hiç savaş yapılmadı. Bu otuz yıllık süre içerisinde ise Avrupalıların birbirleri ile savaşması Osmanlının geleneksel yalnız kalma politikasını aynen devam ettirmesine yaradı. Takip eden yirmi yılda ise tam tersine savaşların birbirini izlediği görülür. 1768–1774 yılları arasında Rusya ve Avusturya ile yapılan savaş Küçük Kaynarca barışıyla sonuçlanacak (21 Temmuz 1774), Osmanlı Devleti'nin düşüş döneminde çok önemli bir dönüm noktasını oluşturacaktır²². Bu antlaşma ile başta Rusya olmak üzere ilk kez Avrupalılara devletin iç işlerine karışma yetkisi tanınmıştır. Rusya kendisine Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Ortodoksların savunuculuğu yetkisini almıştır. Böylece Rusya Ortodokslarla Slavların korunmasını bahane ederek, egemenliklerini Balkanlara yaymayı ve açık denizlere çıkmayı hedeflemektedir²³.

Çariçenin gözdesi Prens Potemkin, “Doğu Sisteminin Büyük Planı” adı ile Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkma amacını güden bir tasarı hazırlamıştı. Bu tasarıda, Türklerin Avrupa’dan kovulmaları ve İstanbul merkezli olmak üzere bir Rus Prensinin yönetiminde bir “Grek Devleti’nin kurulması öngörülmekteydi. Bunun için Petersburg’da bir askeri okul açılmış buraya alınan Rum gençler Grek Devleti için subay olarak yetiştirilmeye başlanmıştı²⁴.

1787’de başlayan savaşta ise Rusya Osmanlı topraklarını paylaşmak için Avusturya ile anlaşmıştı. Hatta Katerina’nın siyasi gayretleriyle 1787 yılı sonunda Fransa, Avusturya ve Rusya arasında imzalanmak üzere bir ittifak projesi bile hazırlandı. Projenin amacı İngiltere-Prusya ve Hollanda arasında kurulmuş bulunan “Batı Bloğu”na karşı bir “Doğu Bloğu” oluşturmaktı. Bu bloğun oluşturulma amacı öncelikle Fransa’nın İngiltere ve Rusya’ya karşı kullanılması

²⁰ Nihat Karaer, *Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz’in Avrupa Seyahati*, Phoenix Yayınları, Ankara 2003, s. 6.

²¹ Fahir Armaoğlu, *19. yy Siyasi Tarihi (1789–1914)*, TTK. Ankara, 1997, s. 12.

²² Orhan Koloğlu, “Fransız Devriminin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 13-19.

²³ Robert Mantran, *Histoire De L'Empire Ottoman*, Paris 1989, s. 421.

²⁴ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 17-18.

idi. Fakat Fransa bunu kabul etmedi. İngiltere ile karşı karşıya gelmek o sıralarda hiç arzu etmediği bir durumdu.

Küçük Kaynarca antlaşmasının imzalanmasının hemen ardından, Osmanlı yöneticileri, idari, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda çeşitli reformlara girişmişlerdi. Ne var ki, Büyük Devletlerin oyunu, bu çabaların sonuçlarını ortadan kaldırmaya da, oldukça sınırlamıştır. Gerek Sultan I. Abdülhamid (1774–1789) gerekse ardından halefi III. Selim (1789–1807), Osmanlı Devletini yenileştirmeye ve her şeyden önce imparatorluğun sınırlarını koruyabilecek yetenekte bir ordu kurmaya çalışmışlardır. Bu yenileşme çabaları aynı zamanda, Osmanlı dünyasının batılı teknik ve düşüncelere açılışını da içermektedir²⁵.

Osmanlı Devleti İngiltere'nin yardımı ve yoğun çabaları ile Fransız İhtilali'nin uluslararası siyaset üzerindeki etkileri sonucu, Avusturya ile 1791 Zıştovi ve Rusya ile 1792 Yaş Antlaşmalarını imzalayarak bu tehlikeden zor da olsa kurtulmuştu. Osmanlı Devleti'nde hala bu barış antlaşmalarının Avrupalılarca Fransa korkusuyla sağlandığı düşüncesiyle “kadim dost” anlayışı tekrar belirdi ve eskiden olduğu gibi olayların dışında kalabileceği inancıyla tarafsızlık politikasına devam edildi²⁶.

Yukarıda kısaca değinilen Rusya'nın Bizans İmparatorluğunu yeniden diriltme (Grek Projesi) çabalarından korkuya kapılan Osmanlı Devleti yönetimi, ihtiyaç duyduğu desteği sağlamak için Fransa ve İngiltere'nin kollarına atılır. Zaten bu iki ülke sömürünün adil bir şekilde paylaştırıldığı bir bölüşmeyi istemekteydiler. Avrupa'nın gözündeki “hasta adam” işte bu denge anlayışının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Bunun anlamı da hasta adamın iyi edilmeden ama aynı zamanda da öldürülmeden hep hasta olarak bırakılmasıdır²⁷.

²⁵ Robert Mantran, *a.g.e.*, s. 421-422.

²⁶ Orhan Koloğlu, *a.g.m.*, s. 14–15. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 20–21. Bu yıllarda İngiltere'de başbakanlık mevkiinde bu göreve 1783 yılı Aralık ayında 24 yaşında iken getirilen William Pit bulunuyordu. Pit, Rusya ile dostluk ve iyi ilişkiler içerisinde olan babasının bu politikasını tamamen tersine çevirmişti. Çünkü William Pit'e göre, Osmanlı Devleti Avrupa dengesinin ağırlık noktasını teşkil etmekteydi. Eğer Osmanlı Devleti parçalanacak veya zayıflayacak olursa Avrupa dengesi Rusya lehine bozulacaktı. Rusya'nın Avrupa'da güçlenmesi halinde bütün Avrupa'nın güvenliği tehlikeye düşebilirdi. William Pit Osmanlı-Rus savaşını bu açıdan değerlendirmiş, özellikle Rusya'nın Karadeniz kıyılarına yerleşmesinin İngiltere'nin çıkarlarını büyük ölçüde etkileyeceğini görmüştür. Öyleyse “Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması” politikası Rus tehdidinin durdurulması için önemli idi. İngiltere'nin bu düşünce ile geliştirdiği politikası 1878'e kadar muhafaza edilecektir. Ayrıca bkz. Ali İhsan Bağış, “İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, 15–17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.45–50.

²⁷ Stefanos Yérasimos, *a.g.e.* s. 446.

Bu yaşananlar Osmanlı dış ilişkilerinde derin bir değişiklik yarattı. Osmanlı Devleti artık savaş ve yayılma politikasını tamamen bir tarafa bırakarak Avrupa denge politikasında kendi varlığını sürdürmek için yararlanma politikasına bağlandı. Bunun bir göstergesi olarak da, bu dönemde Osmanlı sadrazamlarının çoğunun kumandanlardan değil, diplomat ve bürokratlardan seçilmiş olması gösterilebilir²⁸.

Ortaya çıkan yeni koşullar altında Batı diplomasisi, Osmanlı Devletinin zayıflığından yararlanarak kendi ekonomik ve siyasi vesayetini kabul ettirmiş, Kapitülasyonlar gittikçe ağırlaşmış, Batının ekonomik emperyalizmi sonucunda Osmanlı ülkesi bir yarı sömürge durumuna düşmüştür. Böylece XVIII. yüzyılın sonlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuş halindeki emperyalizmin genel şartları içindeki yeri açıklığa kavuşur. İmparatorluk, gerek Fransız Devrimi'nden gerekse onun ardından gelen Napolyon çağından bütün ideolojik ve siyasal sonuçlarıyla birlikte nasibini alır. Bunun en önemli siyasal sonucu tam anlamıyla sömürgeci bir savaş olan ve emperyalist saldırganlığın ilk klasik örneklerinden biri olarak bilinen Mısır'ın işgali hareketidir²⁹.

Bu yüzyılın sonunda Batılı devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesiyle bilim ve teknolojiye üstünlüklerinden yararlanarak kendilerine yeni ticari yollar ararlar. Akdeniz ve Kızıldeniz önem kazanırken, boğazlardan serbest geçiş ve Karadeniz'de serbest dolaşım sorunları batı diplomasisini meşgul eden önemli bir konu haline alır³⁰.

İlk İkamet Elçiliği Kuruluncaya Kadar (1797) III. Selim Dönemi Osmanlı -Fransız Diplomasi İlişkileri

III. Selim tahta çıktığında (28 Mart 1789) Osmanlı İmparatorluğu gerek toprak ve gerekse nüfus bakımından hâlâ dünyanın en büyük devletlerinden birisiydi. Sahip olduğu topraklar, üç kıta üzerinde yayılmış yaklaşık 12.000.000 km², nüfusu ise 35.350.000 kişi civarındaydı. Ancak, kurum ve kuruluşları bu büyüklüğü taşıyacak güçten yoksundu³¹.

III. Selim tahta çıktığı vakit 28 yaşlarında³², olgun bir insan ve devleti için çalışmak isteyen bir padişahtı. Ana hedefi imparatorluğun varlığını korumak ve devletin kurullarını yeni temellere dayandırarak eski gücüne tekrar kavuşmasını sağlamaktı.

²⁸ Halil İnalçık, a.g.m., s. XVIII.

²⁹ Stefanos Yérasimos, *a.g.e.*, s. 446.

³⁰ Azmi Süslü, a.g.m., s. 261.

³¹ M. A. Ubucını, *Lettres Sur La Turquie*, Paris 1851 (Çev. Cemal Karaağaçlı, Türkiye 1850), Tercüman 1001 Temel Eser, C. I., s. 46.

³² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, İstanbul 1972, s. 68.

Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda umulanın aksine iki cephede de yenilgiler alan Osmanlı Devleti'nin başında bulunan III. Selim'in arzusu artık savaş değil, şerefli bir barış elde etmektir. Bunun da ancak barış şartlarının yaptırım gücüne katkıda bulunabilecek bir Avrupalı müttefikin yardımıyla sağlanabileceğini düşünüyordu. Öyle bir aşamaya gelmişti ki, gerekçesi her ne olursa olsun ister savaş ister barış için, artık Avrupa'dan ayrı durmak değil sorunlarını Avrupalıların katkısı ile çözmek gerekiyordu. Bu temel düşüncenin etkisi altında Osmanlı yöneticileri Fransız ihtilalinin toplumsal rolü ile hiç ilgilenmeden, politikalarını Avrupa'daki kuvvetler dengesinin dalgalanmalarına bağladılar³³. Böylece ittifaklar arasındaki dalgalanmaların hızı ilk kez Osmanlı diplomasisinin de aynı hızla olayları izlemesi zorunluluğunu doğuruyordu.

III. Selim daha şehzadeligi zamanında ülkenin içinde bulunduğu durumu görüp, geleceğe yönelik hazırlıklarını yapmaya başlamıştı. Bunun için de Avrupa'da olup bitenleri yakından takip ediyordu. O, Batı'ya, özellikle de kültürüne ayrı bir değer verdiği Fransa'ya doğru açılıştan yanadır. Fransız devrimi ile ortaya çıkan yeni düşünceler yayılır ve İstanbul'a kadar ulaşır. Nitekim İstanbul'da Fransız elçiliğinde kurulan bir basımevi, gazeteler ve dergiler basıp yayar, ne var ki Reis-ül-küttab Râşid Mehmed Efendi gibi çok az sayıda kişi dışında Osmanlılar bunların içeriklerini pek hatta hiç anlayamazlar³⁴. III. Selim, Fransa'daki rejim hakkında bilgi edinme arzusuyla, şimdiye kadar hiçbir Osmanlı Padişahı ya da şehzadesinin yapmadığını yaparak Avrupa'nın en önemli devletlerinden birinin, Fransa'nın başında bulunan kral XVI. Louis ile haberleşmeye başlar³⁵.

Mektuplarının birinde babası III. Mustafa'nın, Fransa'ya olan güvenini işaretle Rusya ile Avusturya'ya olan güvensizliğini hatta onları düşman bildiğini belirtmektedir. Kendisini Sultan I. Abdülhamid'den gizli olarak XVI. Louis ile haberleşmeye iten nedenlerin başında bu gelmektedir. III. Selim'in Fransızlarla ilk teması Choiseul-Gouffier'in Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi olmasıyla başlar³⁶. Gouiffier daha İstanbul'a gelmeden Şehzade Selim'in ileri

³³ Orhan Koloğlu, a.g.m., s. 14.

³⁴ Robert Mantran, a.g.e., s. 427. Mantran ve bazı araştırmacılar, Reis-ül-küttab'ın adını Reşid Mehmed Efendi olarak verilmektedir. Doğrusu Râşid Mehmed Efendi'dir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkerre-i Meşâhîr-i Osmanîyye*, C. II., Matba-i Amire 1311, s. 351.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III.'ün Veliht İken Fransa Kralı Lui XVI. İle Muhabereleri", *Belleten*, Sayı 5/6, TTK, Ankara 1939, s. 192.

³⁶ Choussel Gouffier, 4 Ağustos 1784 tarihinde Toulon'dan hareketle 23 Eylül 1784'de İstanbul'a ulaşmıştır. 1792 Ekim ayına kadar bu görevini sürdürmüştür. Büyükelçiliği döneminde, Avusturya ve Rusya tarafından oluşturulan koalisyon ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yaşanan 1788-1792 savaşı süresince pek çok yeniliğe imza atmış bir diplomattır. Yaptıkları arasında en önemlileri: Osmanlı Ordusunun yeniden düzenlenmesi çabaları içinde; İstihkâm Sınıfı ile Topçu Sınıflarının eğitimi ve

görüşlülüğünü ve Fransız hayranlığını biliyordu. Şehzadeyi Fransa'dan yardım beklemek konusunda cesaretlendiren gelişme, elçi ile kendi özel doktoru İtalyan Lorenzo vasıtası ile ilk temasın sağlanması oldu. III. Selim'in Fransızlarla bir an önce temasa geçme çabasında, iktidara geldiği (tahta çıktığı) zaman Rusya'ya karşı düşündüğü savaşta Fransız yardımını almayı tasarlaması etkilidir³⁷. Bu düşünce ile başlayan görüşmeler Büyükelçi Gouffier'in raporlarıyla Fransa Dışişleri Bakanı Vergennes'e bildirilir.

Bundan sonra elçi ile III. Selim arasında Fransa'ya İshak Bey'in gönderilmesi hususunda bir temas başlamıştır. Yaptığı girişimler neticesinde Gouffier, bu konuda Fransa Başbakanı Monmorin'in onayını elde ettiğini bildirir. Baron de Tott'un öğrencilerinden biri olan İshak Bey'in resmi bir görevle olmasa da Paris'te bulunması, haberleşmede büyük kolaylık sağlayacaktı. Ayrıca Fransa'nın en önemli kaleleri, tophane ve tesisleri kendisine gezdirilerek savaş tatbikatları izletilecekti. Bunun yanında, Fransa'nın kara ve deniz savaş teknikleri de öğretilecekti. Yani İshak Bey Fransa'ya eğitim için gidecekti. Gidiş izni bu yöneydi. 1786 yazında, Fransız elçiliğinin hazırladığı bir gemi ile Fransa'ya hareket ettiğinde, Fransa kralı XVI. Louis ile başbakanına yazılmış iki mektubu da beraberinde götürüyordu³⁸. Selim bu mektuplarını "saltanat varisi" ve "saltanat veliahdı" sıfatları ile imzalamıştır³⁹.

Her iki mektup da hemen hemen aynı fikirleri içermekteydi. Bunlardan Şehzade Selim'in kral XVI. Louis'ye yazdığı mektupta; Osmanlı-Fransız dostluğunun tarihçesi üzerinde durulduktan sonra, 1768'de Rusya'ya karşı başlatılan savaşın Fransız görüş ve menfaatlerine uygun olarak yapıldığı bildiriliyordu. Ayrıca bu konuda dostların yardımının beklendiği ve İshak Bey'e itibar edilerek yapacağı şifahi arzın ve taleplerinin önemle göz önünde bulundurulması rica edilmekte idi. Başbakanı gönderilen mektupta ise; Rusya'ya

düzenlenmesi için Fransa'dan Subaylar getirtmesi yanında İstanbul Tersanesinde yaptırılan savaş gemilerinin yeni toplarla teçhiz edilmesi, Yaşanan bu savaş esnasında Avusturya ve Rusya Büyükelçilerinin Yedikule Zindanları'na habs olunmalarının önlenmesi, ikametgâhı olan Palais de France'da bir Rasathane ile Matbaa kurmasını sayabiliriz.

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 191-200. Ayrıca bkz. Cevdet Paşa; *Tarih-i Cevdet* C. VIII. s. 149.

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 200-204. Bu konuda ayrıca bkz. Enver Ziya Karal, *Selim III'ün...*, s. 11-19.

³⁹ Kemal Beydilli, "Selim III", *İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, s. 421. Bu haberleşme konusunda III. Selim'e en büyük destek ve yardım Choiseul-Gouffier'den gelmiştir. Mektupların müsveddelerini Ebubekir Râtib Efendi kaleme alınmış, ardından, bizzat Şehzade Selim tarafından temize çekilmiş ve İshak Bey vasıtasıyla Fransa'ya götürülmüştür. III. Selim dönemi ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz. A. Cevat Eren, "Selim III", *İslam ansiklopedisi*, C. 10, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 441-457.

karşı sürdürülen savaştan ve bu hususta Fransa'nın payına düşen yardımın nasıl yapılacağı hakkında bilgi verilmekte idi⁴⁰.

Böylece İshak Bey diplomatik münasebetlerde bulunmuş ve Kral ile iki kere görüştüğü gibi Vergennes'in ölümüyle yerine dışişleri bakanı olan Montmorin'le de görüşmüştür. Onun ve kralın Şehzade Selim'e yazdıkları 29 Mayıs 1787 tarihli mektupları alarak İstanbul'a döner. Kral XVI. Louis'in şehzadeye yazdığı mektupta Türk dostluğuna verdiği önem belirtilmektedir. Bu durum Şehzade Selim'de büyük ölçüde memnunluk yaratmış olsa da, hükümdar olduğunda Rusya'ya karşı düzenleyeceği seferde, Fransa'dan yardım geleceğini uman şehzadeyi, kraldan "böyle bir hareketin hata olacağı uyarısıyla sükûnete davet eden" bir mektubun gelmesi biraz üzmüştür. Bunun yanı sıra XVI. Louis Osmanlı Devleti'ne yardımda kusur etmediğini, ordusunun ıslahı için İstanbul'a subaylar gönderdiğini de hatırlatmaktadır. O devirde, Avrupa'nın askeri bakımdan en güçlü devleti Fransa olduğundan, padişah en çok bu devletin uzmanlarından faydalanmak istiyordu. Ebubekir Ratib Efendi, Fransız elçisi ile yaptığı temaslara neticesinde, Selamet-i Umumiye komitesine Babiâli'nin teknik ihtiyaçlarını bildirmeye muvaffak olmuştu. Selamet-i Umumiye komitesi de Türk dostluğunu kaybetmemek için, Türk isteklerini dikkate alıyordu⁴¹.

Bu mektup Selim'in izzet-i nefisini zedelediğinden münasip bir cevap yazılmış ancak, bu mektupların Fransa'nın siyasetini değiştirmek yönünde hiçbir etkisi olmamıştır. Zira beklenen yardım yapılmamıştır. Savaşın Osmanlı aleyhine seyretmesi üzerine; Osmanlı Devleti de İsveç ve Prusya ile anlaşma yolunu izlemiştir. Bununla beraber karşılıklı devam eden bu yazışmalar Selim'in Fransa ve özellikle Avrupa'daki oluşumları daha iyi tanınmasına ve kendi devrindeki dış siyasetin ana hatlarının daha gerçekçi hazırlanmasına fırsat vermiştir⁴².

Şehzade Selim'in son mektubuna Kral XVI. Louis'in cevabı geldiğinde I. Abdülhamid ölmüş, Şehzade Selim de "28 Mart 1789" tarihinde III. Selim unvanı ile Osmanlı tahtına oturmuştur. Fransız Devriminden 3,5 ay önce tahta çıkan III. Selim için artık savaş değil, şerefli bir barış yaparak halkını huzur içinde yaşatmanın zamanı gelmişti.

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 227-230. Ancak sonuç beklendiği gibi gerçekleşmemiş İshak Bey burada tam bir sefahat hayatına dalmış ve hayal kırıklığı yaratmıştı.

⁴¹ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün...*, Geniş bilgi için bkz. s. 71-81. Bir aralık Napoleon Bonaparte bile Türk hizmetine girmeye talip olmuştur. Napoleon Bonaparte'nin Selamet-i Umumiye komitesine verdiği dilekçe metni için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V. s. 23-24.

⁴² Enver Ziya Karal, *Selim III'ün...*, s. 19.

III. Selim'in padişah oluşundan Napoléon'un iktidara gelişine kadar Osmanlı-Fransız ilişkilerinde ufak tefek sıkıntılar ve Fransızların bu dostluk ile bağdaşmayacak bazı tasarı ve ittifaklara saptıkları görülse de bu yapılanlar iki devlet arasında bir savaşa neden olmamış, ilişkiler genellikle kadim dostluk çerçevesinde devam etmişti. Ancak bir süre sonra Fransa'da yaşanan iç karışıklıklar iki devlet arasındaki ilişkilere de yansdı. Fransız devrimi sonrası Osmanlı Devleti'ne karşı 1792'lere kadar ilgisiz bir politika takip edildi. Krallarını idam edip Cumhuriyet ilan ettikten sonra hemen hemen bütün komşularıyla savaşa giren Fransa, önceleri ihmal ve istismar ettiği Osmanlı ile ittifak yollarını bu sefer kendisi aramaya başladı.

1792'den sonra hızla gelişen devrim harplerinde Fransa, Avusturya ve Rusya ile savaşa girmişti. Fransa bu savaşlarda başarı kazanmıştı. Hatta Avusturya'ya karşı kazandığı zaferden sonra İstanbul'da büyük sevinç yaşandı ve Fransa'ya karşı beslenen sempatiyi arttırdı⁴³. Bu gelişmeler karşısında Avrupa'da Fransa'ya karşı bir cephe oluşması gecikmedi ve koalisyon savaşları başladı. Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi⁴⁴ açıkça Fransa'nın yanında savaşlara katılma yönünde Babiâli'yi sürekli sıkıştırıyordu. Babiâli bu isteğe karşı son derece ihtiyatlı davrandı. Büyükelçi Sémonville, sürekli bozgunculuk yapıp ortalığı karıştırmakta, Babiâli'yi özellikle Avusturya karşısında sıkıntıya sokmaktadır. Bu ve benzeri davranışları üzerine "Devlet-i Aliyye'nin selameti için Onun derhal Asitane'den uzaklaştırılması elzemdir" düşüncesi yönetim katında günden güne taraftar toplamaktadır. Zira "bu durum Avusturya'nın da hoşuna gidecektir"⁴⁵. Çünkü Fransız isteği barışçı değil saldırgan bir nitelik taşımaktadır.

Sémonville İstanbul'da bulunduğu bir yıl içinde Babiâli'nin itimadını kazanamadığı gibi kendisine güven mektubu da verilmemiştir. Ancak halefleri gelinceye kadar elçilerin ayrılmamaları yürürlükteki usuller ve antlaşmalar gereği olduğundan ve Sémonville'nin durumunun da uygun görülmediğinden; Devlet-i aliyye ile Fransa tacirlerinin zarar görmemeleri açısından yeni elçi gelinceye kadar Fransa tarafından azledilen eski elçi (Antoine Fonton)'nin görevine devam etmesi istenmektedir⁴⁶. Reisül-küttablar sürekli olarak Fransız diplomatlarını oyalayarak ve baskılarını eksik etmeyen İngiltere, Avusturya ve Rusya elçilerini kırmamaya özen göstererek durumu idareye çalışıyorlardı⁴⁷.

⁴³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V. s. 22.

⁴⁴ BOA. H.H. 15192 G. Babiâli, Fransa'nın Büyükelçilik vazifesiyle Dersaadet'e gönderdiği Sémonville'den (12 Haziran 1892'de göreve başlamış, Haziran 1793'te İstanbul'dan ayrılmıştır.) geçmişte yaptıkları ve araya fesat karıştıran davranışları nedeniyle memnun kalmamış, Fransa Devletine onun yerine daha münasip birinin görevlendirilmesi lüzumunu bildirmiştir.

⁴⁵ BOA. H.H. 15192 F.

⁴⁶ BOA. H.H. 7213 C.

⁴⁷ Orhan Koloğlu, a.g.m., s. 15.

Fransa'da iş başına gelen yönetim önceki Büyükelçi Semonville'nin olumsuz davranışlarını unutturmak, yeni rejimini tanıtmak ve birlikte Avusturya ile Rusya'ya karşı ittifak sağlamak üzere Descorches⁴⁸'i İstanbul'a Ortaelçi olarak gönderdi (6 Haziran 1793). Hangi düşünce ile binmez, memuriyetini gizleyerek bir tüccar kimliği ile seyahatini sürdüren Descorches İstanbul'a gelmeden önce Bosna'da tutuklanmış ve durumu anlaşılınca kadar iki ay müddetle hapsedilmiştir. Onun neden bir Fransız tacir kimliği ile İstanbul'a geldiğini garip bulan Rusya maslahatgüzarı Reis-ül-küttab'a yazdığı gizli bir yazıda; Descorches'un "Rusya ile İngiltere arasında düzene konan barış görüşmelerinde, antlaşma hükümlerinde çelişkili davranışlar sergilediğini" yazmaktadır⁴⁹.

Descorches'e iki önemli ödev yüklemişti:

1. Fransa Cumhuriyeti (devrim hükümeti)'nin Babiâli'ye resmen tanıtılması,
2. Osmanlı Devleti'nin dost olarak Fransa'nın yanında savaşa girmesi⁵⁰.

Descorches, kendisine yüklenen görevleri gerçekleştiremeden İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldı. Zira hiçbir Avrupa devleti devrim hükümetini tanımamıştı. Osmanlı Devleti de böyle bir ihtiyatsızlıkta bulunmaktan kaçınıyordu. Bu durum Eylül 1794'te Prusya'nın Fransa Devrim Hükümeti'ni tanımamasına kadar devam etti. Bu Osmanlı Devleti için bir örnekti. Fransa'nın Prusya tarafından resmen tanındığı haberini Descorches'un yerine İstanbul'a Büyükelçi olarak atanan Raymond Verninac⁵¹ getirmiştir (12 Nisan 1795). Onun elçiliği Osmanlı Hükümetince kabul edilerek, Fransa Cumhuriyeti resmen tanındı (11 Haziran 1795)⁵².

Bu önemli olayın ardından, yeni bir Osmanlı-Fransız dostluk antlaşmasının esaslarının saptanması için görüşmeler başladı⁵³. Bu sırada yeni elçi Verninac da tüm çabasıyla Osmanlı Devletini Fransa'nın yanında Rusya'ya karşı savaşa girmeye teşvik etmektedir⁵⁴. Osmanlı Devleti ise Fransa için daha düne kadar savaşta olduğu Rusya ile yeni bir savaşa girmeyi göze alamıyordu. Ayrıca Rusya'dan da çekinmekte idi. Böylece Fransa ile bir ittifaka eğilimli bir siyaset

⁴⁸ BOA. H.H. 16148 B. Daha önce Rusya Maslahatgüzarı verdiği taktirle "Sefaretle İstanbul'a gelecek olan Descorches'un kabul edilmemesi" yönündeki istendiğini bildirmektedir.

⁴⁹ BOA. H.H. 16148

⁵⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V. s. 22-24.

⁵¹ BOA. H.H. 1604, 1604 A, B., Verninac'ın son derece dirayetli bir şahsiyet olup, İstanbul'dan önce İsveç'te Murahhas olarak görev yaptığı, her türlü itimada layık olduğu (Comité de Salut Public) Selamet-i Umumiye komitesince bildirilmektedir.

⁵² Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Tertib-i Cedid, 2. Baskı, C. VI, İstanbul 1309, s. 194-200

⁵³ BOA. H.H. 6600

⁵⁴ MAE. Correspondance Turquie, C. 190.

izlemeye başladı. Bu düşünce üzerine III. Selim'in onayı ile Reis-ül-küttab'la elçi Verninac arasında görüşmelere başlandı. Uzun görüşmelerden sonra: "iki devletin toprak bütünlüğünün korunması, herhangi bir şekilde Osmanlı Devleti'ne bir saldırı olursa Fransa'nın büyük bir kuvvetle müdahale edeceğine dair maddeler içeren bir prensip antlaşması hazırlandı⁵⁵. Ancak, antlaşmanın imzalanması, hazırlanmasında büyük emeği geçen Verninac'a nasip olmadı, imza aşamasına gelindiğinde Fransa'ya çağrıldı (Mayıs 1797). Yerine Aubert-Dubayet adında bir general yeni elçi olarak 14 Şubat 1796 tarihinde atandı⁵⁶. 2 Ekim 1796'da görevine başlayan bu elçiye Osmanlı-Fransız klasik dostluğunu (kadim dostluk) yeniden tesis etmesi için açık talimat verilmişti. Bu talimatta; Fransa'nın Osmanlılardan gördüğü iyiliklere karşılık, gösterdiği anlayışsızlık belirtilmiş ve yeni Fransız hükümetinin Osmanlı dostluğunu kavradığı gösterilmişti⁵⁷.

17 Ocak 1797 tarihinde Sultan III. Selim tarafından ilk olarak huzura kabul merasiminde⁵⁸ İstanbul'a gelirken beraberinde getirdiği Ağır Süvari Topçu Bölüğü ile silah-cephane yapım ustalarını Zât-ı Şâhâneleri'ne takdim etti⁵⁹.

Nihayet onlarla top parçalarını bir araya getirerek imal ettikleri topları arabalara (sürat topçuları) monte etmişler ve bütün bu unsurlarla Avrupa'dakilerin benzeri olan ve aynı zamanda Nizam-ı Cedid'in çekirdeğini oluşturacak bir topçu birliği vücuda getirmişlerdi. Bunun yanında, Hasköy'de yeni bir top dökümhanesi kurarak Bonneval Paşa'nın kurduğu eski mühendisler okuluna da (Hendesehane) yeniden yaşam vermişlerdir⁶⁰.

Kısa süre sonra sayıları yetmiş geçen bu top, top güllesi, tüfek ve tüfek çakmağı yapan ustalardan üç kişinin seçilip diğerlerinin ülkelerine geri

⁵⁵ MAE. Correspondance Turquie, C. 190.

⁵⁶ Jean Louis Bacque-Grammont, Sinan Kunalalp, Frédéric Hitzel, *a.g.e.*, s. 41-43, ayrıca bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 24-25. Antlaşma, Osmanlı Devleti'ni özellikle Avusturya ve Rusya'nın saldırılarına karşı Fransız desteğini büyük ölçüde sağladığından dolayı son derece memnun etti.

⁵⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 25. Aubert Dubayet kendisine verilen göreve uygun olarak Osmanlılarla Fransa arasında bir anlaşma sağlamaya çalıştı ise de İstanbul'a gelişinden kısa bir süre sonra ölmüştür. (İsteği üzerine İstanbul'da Palais de France'ın bahçesine defnedilmiştir). Aubert Dubayet general kökenli bir elçi olduğundan, yeni savaş usullerini çok iyi biliyordu. Osmanlı devlet adamlarını da savaşın genel ve özel şartları hakkında bilgilendiriyordu. Bkz. Enver Ziya Karal, *Selim III. 'ün...*, s. 78-79.

⁵⁸ MAE. Correspondance Turquie, C. 196. Kabul merasiminin detayları ve takib eden günlerde yapılan görüşmeler bizzat Aubert Dubayet'nin raporlarında mevcuttur.

⁵⁹ BOA. H.H. 1573. Jean Louis Bacque-Grammont, Sinan Kunalalp, Frédéric Hitzel, *a.g.e.*, s. 43. Fransa büyükelçisi General Aubert-Dubayet beraberinde, mühendisler, subaylar, askerler, her türlü silah öğreticileri ile top yapım ustalarını da getirmişti.

⁶⁰ Jonquiere De La, *Histoire De L'Empire Ottoman Depuis son Origines Jusqu'à Nos Jours*, Paris 1914, s. 322. Bütün bu birlikler dönme bir İngiliz subayı olan İngiliz Mustafa (Campbelle)'in komutası altına verilmişti. Robert Mantran, *a.g.e.*, s. 423.

gönderilmelerini ve yol masraflarının, daha önce Fransa elçisine verilen iki yüz otuz bin kuruştan karşılanması hususunu içeren arz teskeresi hazırlanır. Yine aynı yazıda, hediye olarak gelen beş topa memur topçu muallimlerine atış talimleri yaptırılarak hünerleri sabit olanlardan bir topa on beş kişi ayrılıp diğerlerinin geri gönderilmelerine dair arz Sultan III. Selim tarafından da uygun görülür⁶¹. Ancak, elçiye tebliğ edilen bu durum karşısında verilen cevapta: “bu teklifin kabul edilmediği eğer giderlerse tamamının gitmesinin gerektiği” bildirildiğinden bunların üç ay kadar daha istihdam edilmeleri, ardından iadeleri arz edilmiştir.

III. Selim bu durum karşısında: “benim vezirim, bu güzel, lakin bunların talim edecek bir başka marifetleri yok, heman bargir olduktan sonra bizim topçular daha âlâ yaparlar⁶²” diyerek halkın bunlar tarafında daha fazla taciz edilmemelerini ve boşa masraf edilmemesini ister.

Fransa’da 1795 yılı sonlarında, Directoire yönetimine karşı Kralcıların çıkardığı bir başkaldırı ile yeni bir karmaşa başladı. Yeni rejimden ne Cumhuriyetçiler nede Kral yanlıları memnundu. Ülkede huzur değil karmaşa yaşanıyordu. Bunun sonunda ortaya çıkan başkaldırını bastırma görevi Napoléon Bonaparte’a verildi. Napoléon bu başkaldırını sert bir biçimde şiddetle bastırıp ve yıldızı yeniden parlattı. Zira bu ayaklanmayı bastırmakla Directoire yönetimini kurtarmış oluyordu.

Fransa’da bu iç gelişmeler yaşanırken, Avrupa’da kendisine karşı 1791 yılından itibaren koalisyonlar kuruluyordu. Başlangıçta ihtilalin çıkması bu devletleri memnun etmişti. Zira ihtilal ile birlikte Fransa pek çok karışıklık ve güçlükler yaşayacaktı. Bu da Fransa’yı zayıf düşürecekti. Fakat bir süre sonra Fransa’daki gelişmeler karşısında Avrupa’nın sevincinin yerini endişe almaya başladı. Zira ihtilal, attığı her yeni adımla Avrupa monarşilerini korkutuyordu. Bu gelişmeler, Avrupa devletlerini kendi aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak Fransa’ya karşı birlikte hareket etmeye zorluyordu.

İhtilal savaşlarının ilk yıllarında, ekonomik durumu oldukça kötü olan ve bir kara ordusuna sahip bulunmayan Hollanda 1795’lerde Fransa tarafından kolayca işgal edildi. 11 Mayıs 1795’te Fransa ile Hollanda arasında bir barış antlaşması imzalandı. Yaklaşık bir yıl sonra da Fransa İspanya’yı da ittifakına davet etti. Fransa 5 Nisan 1795’te Prusya ile de bir barış antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşmalarda Fransa, Rusya cephesini güvence altına aldığı gibi İspanya ve Hollanda ile yaptığı antlaşmalarla da deniz kuvveti bakımından son derece güçlü bir konuma geliyordu⁶³. Ancak bu barışa Avusturya ve İngiltere katılmamıştı.

⁶¹ BOA. H.H. 1728 C.

⁶² BOA. H.H. 1727

⁶³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 45-53.

Fransa artık savaşlarını Avusturya ve onun müttefiki İtalyan ve Alman devletleriyle yapmaktaydı.

Kendini güvence altına alan Directoire'nin ilk işi Avusturya'yı yenmek için harekete geçmek oldu. Napoléon'un komutasındaki ordular 1796 ilkbaharında Alpler'i geçti. Karşısına çıkan Sardunya ve Avusturya ordularını yenerek Milano'ya girdi. İtalya'da peş peşe kazanılan zaferlerin sonucunda, Avusturya Napoléon'la 17 Ekim 1797'de Campo Formio barışını imzalamak zorunda kaldı.

Antlaşmaya göre; Venedik Cumhuriyeti toprakları Fransa ve Avusturya arasında paylaşılırken Dalmaçya kıyıları Avusturya'ya bırakılıyordu. Belçika Fransa'da kalırken Venedik'e ait olan Adriyatik girişindeki Yedi Ada da işgal altına giriyordu. Böylece Fransa tarihinde ilk defa Osmanlı Devleti ile sınır komşusu oluyordu. Bu komşuluk ve yakınlık sebebiyle, ihtilal fikirleri Osmanlı imparatorluğunun balkan topraklarına da sıçrayacak ve bu durum Osmanlı – Fransız ilişkilerini de etkileyecektir⁶⁴.

Campo Formio antlaşması ile Fransa'nın elde ettiği üstün durum hem Osmanlı Devleti'nin hem de Rusya'nın çıkarlarına tamamen ters idi⁶⁵. Bu durum karşısında Babiâli Fransa ve Rusya ittifaklarında değişikliğe gitme ihtiyacı duydu. Fransa'dan uzaklaşarak Rusya ile dostluğa yöneldi⁶⁶.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti kuruluşundan beri izlediği karşılıksız diplomasi anlayışını III. Selim döneminde terk ederek, karşılıklı diplomasiye geçmiştir. Bu değişimdeki en büyük etkenlerin başında, Fransız İhtilali'ni izleyen günlerde uluslararası diplomasi şartlarında yaşanan hızlı gelişmeleri gösterebiliriz. Yukarıda da belirtildiği gibi 18. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nin devletlerarası ilişkilerde kabul etmiş olduğu prensip, siyasi anlaşmazlıklarda ve savaşlarda kendi gücüne dayanmak yani kendi kendine yetmekti. Bu sebeple incelediğimiz dönemde gerek Fransa gerekse diğer Avrupa devletleri ile arasında saldırı veya savunma amacına yönelik antlaşmalara rastlanmamaktadır. Ancak Osmanlı Devleti, 18. Yüzyıl sonlarından başlayarak bütün 19. Yüzyıl boyunca kendi kuvvetine dayanan bir siyaseti değil, Avrupa güç dengesi içerisinde yer alan devletlerin aralarındaki menfaat çatışmalarından faydalanma temeline dayanan bir denge politikası izlemiştir.

⁶⁴ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 55. Avrupalı rakiplerini yenen ve barışa zorlayan Fransa bu sefer Osmanlı topraklarına yönelik ihtiraslarını ve devrimini ihraç etme düşüncelerini meclisinde ve basınında da açık açık tartışmaya girişmiştir. Koloğlu, a.g.m., s. 17

⁶⁵ BOA. H.H. 5883.

⁶⁶ Enver Ziya Karal, *Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı Rus Münasebatı*, İstanbul 1937., s. 101. Bunda, II. Katerina'nın 1796'da ölmesi ve yerine geçen -Fransız nüfuzunu engelleme arayışı içinde olan- I. Pavel'in Osmanlılara yaklaşma girişimleri etkili olmuştur. Bkz. Robert Mantran, *a.g.e.*, s. 429.

Osmanlı Devleti için büyük öneme sahip olan bu denge siyasetini kısaca: “Avrupa’nın büyük devletlerini ve onlar arasındaki menfaat çatışmalarını birbirlerine karşı kullanarak ve zaman zaman bunlardan birinin desteğini elde ederek Osmanlı Devletinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak⁶⁷” şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu dönemde Fransa, Napoléon’un önderliğinde kıta Avrupa’sını Fransa’nın liderliğinde birleştirme mücadelesine girmiştir. Bu mücadele Fransa ile diğer Avrupa Devletleri arasında şiddetini gitgide artıracak olan bir savaşın doğmasına yol açacaktır. Bütün bu yaşananlar Osmanlı Devleti için diplomatik faaliyetlerin önemini gün yüzüne çıkarmış ve karşılıklı diplomasi konusunda daha önce her hangi bir deneyimi olmadığı için daimi elçilik açılacak ülkenin seçiminde çok titiz davranılmıştır. Bu konuda ilk akla gelen ülke, pek tabiidir ki Kanuni devrinden beri -bazı ufak tefek aksamalara rağmen- siyasi ve ticari ilişkilerin kesintisiz olarak sürdürüldüğü Fransa’dır. Ancak Fransa ve diğer Avrupa devletleri arasında başlayan savaş Osmanlı devletini bu niyetinden vazgeçirmiştir. Öncelikle William Pitt’in başbakanlığından beri iyi ilişkilerin sürdürüldüğü İngiltere’ye büyükelçi gönderilmesinin uygun olacağı düşünülerek Yusuf Ağâh Efendi Londra’ya tayin edilmiştir. Ardından, Viyana ve Berlin büyükelçiliklerine tayinler yapılmıştır. Fransa’nın İstanbul’daki elçisi Verninac’ın Babıâli nezdinde yapmış olduğu yoğun girişimler neticesinde Moralı Esseyid Ali Efendi Paris büyükelçiliği görevine atanmıştır (1797).

⁶⁷ Enver Ziya Karal, *Fransa – Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1938, s. 148.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri****Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Hatt- ı Hümayunlar;

Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivleri (Quai d'Orsay) (MAE)

Correspondance Politique – Turquie: 190, 196,.

Basılı Eserler

EREN, A. Cevat, “Selim III”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 441-457.

AKINCI, Gündüz, *Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859), Başlangıç Dönemi*, Ankara 1973.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. yy. Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara 1997.

BACQUÉ, Grammont, Jean Louis; Kunalp, Sinan; Hitzel, Frédéric, *Représentant Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, İstanbul - Paris 1991.

BAĞIŞ, Ali İhsan, “İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, s. 45-54, TTK, Ankara 1999.

BEYDİLLİ, Kemal, “Selim III”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, s. 420-425.

Cevdet Paşa, *Tarib-i Cevdet*, Tertib-i Cedid, 2. Baskı C. VI, İstanbul 1309.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara 1991.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.4, İstanbul 1972.

GÜNAY, Bekir, *Seyyid Abdurrahim Mubib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi*, Prof. Dr. Kemal Beydilli yönetiminde hazırlanmış, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üni. Sos. Bil. Enst. , İstanbul 1998.

HAMMER J. De, *Histoire De L'Empire Ottoman Depuis son Origine Jusqu'à Nos Jours*. (Almancadan çeviren: J. J. Hellert), Paris M D CCC XLI (1841)

İNALCIK, Halil, “Türk Diplomasisi Tarihinin Sorunları”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, s. XV- XVIII, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

İNALCIK, Halil, “İmtiyâzât”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, s. 245-252.

İPŞİRLİ, Mehmet, Osmanlı Devletinde “EMAN” Sistemi, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, s. 3-11, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

- Jonquiere De La, *Histoire De L'Empire Ottoman Depuis son Origines Jusqu'à Nos Jours*. Paris 1914.
- KARAER, Nihat, *Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Phoenix Yayınları, Ankara 2003.
- KARAL, Enver Ziya, *Fransa – Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1938.
- KARAL, Enver Ziya, *Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı Rus Münasebati*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1937.
- KARAL, Enver Ziya, *Selim III.'ün Hat-tı Hümayunları, - Nizam-ı Cedid - , 1789-1807*, TTK, 2. Baskı, Ankara 1988.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Cilt V., Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, TTK, 6. Baskı, Ankara 1994.
- KARAL, Enver Ziya, “Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri”, *Tanzimat I.*, M.E.B Yay., İstanbul 1999.
- KOLOĞLU, Orhan, “Fransız Devriminin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1999 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, s. 13-19, TTK, Ankara 1999.
- KURAN, Ercüment, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Seri: 1, S. 5, Ankara 1976.
- MANTRAN, Robert, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1989.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkiye-i Meşâbîr-i Osmaniyye*, C. II., Matba-i Amire 1311.
- SÜSLÜ, Azmi, “Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1798-1807”, *Belleten*, C. XLVII., S. 185, Ocak 1983, s. 259-279, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984.
- SÜSLÜ, Azmi, “Osmanlı İmparatorluğunu Paylaşma Projeleri, 1807-1812”, *Belleten*, C. XLVII., S. 187, Temmuz 1983, s.745-774, TTK, Ankara 1984.
- UBUCINI, M. A., *Lettres Sur La Turquie*, Paris 1851 (Çev. Cemal Karaağaçlı, Türkiye 1850), Tercüman 1001 Temel Eser, C. I. Tarihsiz.
- UNAT, Faik Reşat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Tamamlayıp Yayımlayan: Bekir Sıtkı Baykal) TTK, 3. Baskı, Ankara 1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Selim III.'ün Veliht İken Fransa Kralı Lui XVI. İle Muhabereleleri”, *Belleten*, S. 5/6, s.191-246, TTK, Ankara 1939.
- VEINSTEIN, Gilles, *İlk Osmanlı Sefiri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa Anuları “Kâfirlerin Cenneti”*, (Çev. Murat Aykaç Erginöz), Ark Yayınları, İstanbul 2002.
- YERASİMOS, Stefanos, *Azgelmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap I, Bizans'tan Tanzimat'a*, (Türkçesi: Babür Kuzucu), Belge Yayınları 5. Baskı, İstanbul 1986.